

Kıbrıs Ağızlarında *imiş* Hakkında

Doç. Dr. Nurettin Demir (Başkent Üniversitesi)

Özet

Bu araştırmada *imek* fiilinin *-miş* eki almış varyantı olan *imiş*'in Kıbrıs ağızlarındaki kullanılışı üzerinde durulmuştur. Makaleye temel oluşturan malzeme serbest konuşmalardan ve lise son sınıf öğrencileri arasında yapılan bir çalışmayla elde edilmiştir. Araştırmada *imiş*'in biri söz dizimi biri de işlevle ilgili olmak üzere iki özelliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırma sonucunda *imiş*'in cümledeki yerinin değişkenliği, yani sadece yüklemden sonra değil, cümlenin başka unsurlarından sonra da gelebildiği ve bunun cümledeki önemli veya yeni bilgiyi vurgulamak için yapıldığı örneklerle gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağızlar, Kıbrıs ağızları, sentaks, morfosentaks, rema.

Giriş

Son yıllarda ağızlarla da ilgilenen yerel araştırmacılara adadaki üniversiteler bünyesinde çalışan dilcilerin de katılması neticesinde Kıbrıs ağızlarıyla ilgili yayınlarda dikkat çekici bir artış olduğunu görüyoruz. Adanın yüz ölçümü ve Türk nüfusun sayısı göz önüne getirilince, günümüzde Türkçenin ağızları içerisinde en fazla ilgiyi gören ağızların Kıbrıs ağızları olduğunu tereddütsüzce söyleyebiliriz. Ancak ada sosyal bilimlerin başka bazı kolları yanında dil araştırmaları açısından da adeta bir laboratuvar gibidir. Bu yüzden Kıbrıs'ta Türkçeye ilgili incelemelerin henüz başında sayılırız. Şimdiye kadarki çalışmalarda daha çok Kıbrıs ağzının standart Türkçeden ayrılan yönleri veya standart Türkçede karşılığı olan özellikleri üzerinde durulmuş, bu arada Türkçenin tarihi gelişmesi hakkında bilgi eksikliğinden kaynaklanan yanlışlar da yapılmıştır. Ancak mevcut kaynakların değerlendirilmesi asıl konumuz olmadığı için bu mesele üzerinde durmak istemiyoruz (mevcut yayınların eleştirisi için bkz. Argunşah 2000; Kıbrıs ağızlarının özellikleri için bkz. Demir 2002).

Konu

Biz aşağıda *imek* fiilinin *-miş* eki almış varyantı olan *imiş*'in Kıbrıs ağızlarında kullanılışı üzerinde duracağız. Çalışmamıza temel oluşturan malzemenin bir kısmı serbest konuşmalar sırasında tesadüfen geçen örneklerin not edilmesiyle sağlanmıştır. Asıl malzememiz ise Polat Paşa Lisesi son sınıf öğrencilerinin sadece *-miş* ile ilgili örnek toplamaya yönelik bir çalışmasıyla elde edilmiş, bu örnekler daha sonra Kıbrıs ağzı konuşanlarla tekrar gözden geçirilmiştir. Çalışmamızda derlenen örneklerden sadece bir kaç verilecektir. Ancak *imiş*'in Kıbrıs ağızlarındaki kullanılışı, bir makalenin çerçevesini

aşan bir araştırmayı gerektirecek durumdadır. Bu yüzden, Kıbrıs ağızlarıyla ilgili araştırmalarımızın bir ön ürünü olarak görülmesini arzu ettiğimiz çalışmamızda *imiş*'in şimdiye kadar bilinmeyen, biri söz dizimi biri de işlevle ilgili olmak üzere iki özelliği üzerinde yoğunlaşacağız. Bunlardan birisi *imiş*'in cümledeki yerinin değişkenliği, yani sadece yüklemden sonra gelmemesi, diğeri de buna bağlı olarak cümledeki önemli veya yeni bilgiyi vurgulaması, dilbilim terimi ile söyleyecek olursak remayı göstermesidir. Çalışmamızın bundan sonrasında *imiş*'i bitişken varyantlarını da içine alacak şekilde kullanacağız.

Kıbrıs ağızları

Kıbrıs ağızlarıyla ilgili ilk bilimsel çalışma Hasan Eren'in kaleminden çıkmıştır (1963). Eren 1959 yılında adada yapmış olduğu üç aylık bir araştırma gezisi sırasında bazı köylerden derlediği malzeme yardımıyla Kıbrıs ağzının kökeni meselesini ele almıştır. Eren'in görüşüne göre Kıbrıs ağzının oluşumunda önce Konya ve yöresi, sonra da Antalya, İçel, Alanya gibi yerlerden yapılan göçler rol oynamıştır. Bu durum, adanın fethinden sonra Kıbrıs'a gönderilen Türk nüfus hakkındaki tarihi belgelerle de örtüşür. Kıbrıs ağızlarını Türkçenin diğer ağızlarından ayıran özelliklerle ilgili ayrı bir çalışma yapmakta olduğumuz için bu görüşü burada tartışmayacağız. Daha sonraki araştırmalarda Eren'in fikirleri genel olarak kabul görmüştür. Oysa adaya değişik zamanlarda gelen göç dalgaları, Kıbrıs ağızlarının ilişkide bulunduğu diller, son yıllarda standart Türkçenin değişmelerde yön gösterici etkisi, ağızların sosyal statüsü, küçük de olsa en azından Türkiye açısından bakınca bağımsız bir ülkenin konuşma dilini oluşturması gibi dil değişmelerinde önemli olabilecek dil içi ve dil dışı etkenleri göz önüne getirince, adadaki bugünkü Türkçenin durumunun ne kadar karmaşık olduğu ve Eren'in görüşünün tarihi açıdan doğru kabul edilse bile, Kıbrıs ağızlarının Türkçenin ağızları arasındaki bugünkü yerini açıklayamayacağı kendiliğinden anlaşılır. 1974 sonrası gelişmeler Türkçe açısından adadaki dil durumunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Fakat bütün karmaşıklığına rağmen burada ilgi çekici bir husus vardır: Gelişmeler gözümüzün önünde cereyan etmektedir. Bu yüzden dildeki değişme sürecinin nasıl işlediğini sebep ve sonuçlarıyla birlikte tespit etmemiz mümkündür. Bu tür çalışmalar bizi tarihteki benzer durumların açıklanmasında da işimize yarayacak bilgilere ulaştırabilir.

Türkçede *imiş*

Kıbrıs ağzıyla ilgili verilerin değerlendirilmesine geçmeden önce, *imiş* unsurunun Türkçedeki durumu hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. Eski Türkçedeki *er-miş* şeklinden gelişmiş olan *imiş*, günümüz Türkçesinde kendinden önceki kelimedenden ayrı yazılınca *imiş*, kelimeye bitişik yazılınca kelimenin ünlü veya ünsüzle bitmesine bağlı olarak *-(y)muş*, *-(y)müş*, *-(y)muş*, *-(y)müş* olabilir. Fiil kök ve gövdelerinden sonra gelip vurguyu üzerine alabilen *-miş* ekinden farklı olarak *imiş*, bitişik yazıldığı zaman da vurgusuzdur: *açmış*: *âçmuş*; *geçmiş*: *gêçmiş*. Gerek fiil cümlelerinde gerekse isim cümlelerinde, yüklem bir parçası olarak geçer: *yaparmış*, *güzelmış*. Şahıs unsuru her iki

cümle türünde de *imiş*'ten sonradır: *yaparmışsın, güzelmişsin*. Sadece şartın rivayetinde şart ekinden sonra da gelebilir. *Yapsammış*. Soru eki *imiş*'ten önce gelir. *yapar mıymış, güzel miymiş* vs.

Burada sözünü ettiğimiz *imiş*, zaman zaman fiil kök ve gövdelerinden sonra gelen *-miş* ile birlikte açıklanmaya çalışılmış ve bu, araştırmacılara büyük zorluklar çıkarmıştır. Türkçe aspekt sistemiyle ilgili olarak aspekt-zaman eklerinin işlevlerinin daha iyi açıklanması yönünde çaba sarfeden Lars Johanson genel Türkçede dolaylılık [indirective] konusunu ayrı bir araştırmada ele almış, önceki yazılarında olduğu gibi burada da mevcut kaynaklardaki yanlış anlamalara işaret ederek, *imiş* yanında tarihi ve günümüz Türk yazı dillerinde dolaylılık ifade eden başka unsurlar üzerinde de geniş olarak durmuştur (2000, ayrıca bkz. 1971, 64 vd.; 1994, 253). Biz burada *imiş*'in zaman ifade etmediğine, bilginin dolaylı olarak (indirective) elde edildiğini bildirdiğine -ki bu başkasından duyma, doğrudan tespit, eldeki izlerden veya genel tecrübeden hareketle kabul etme vb. olabilir- işaret etmekle yetinelim.

Kıbrıs ağızlarında *-miş*

Kıbrıs ağızlarında, Türkçe terminolojide öğrenilen geçmiş zaman eki dediğimiz, fiil kök ve gövdelerinden sonra kullanılan *-miş* eki yaygın değildir. Standart Türkçedeki *-miş* ekinin işlevlerini Kıbrıs ağızlarında *-di* yerine getirmektedir. Buna göre Kıbrıs ağızlarının *Adam geldi* cümlesi standart Türkçede (aşağıda ST= "Adam geldi" veya "[Gördüğüm kadarıyla / Duyduğuma göre] adam gelmiş", *Çocuk uyudu* cümlesi ise "[Görüyorum ki / Duyduğuma göre] çocuk uyumuş" cümlelerine karşılık olabilir (Doğu Karadeniz ağızlarındaki benzer durumla ilgili olarak bkz. Brendemoen 1999, 199 vd.). Tabii bugünkü Kıbrıs ağızlarında *-miş* ekine de rastlanır. Ama bu, şimdiye kadarki tespitlerimize göre daha çok standart Türkçenin bir tesiri olarak karşımıza çıkar (aşağıya bkz.; ayrıca bkz. Brendemoen 1999, 200).

Kıbrıs ağızlarında *imiş*:

Buna karşılık birleşik zamanlı fiillerin yapısında yer alan veya bildirme unsuru olan *imiş*'e daha çok ekleşmiş olarak Kıbrıs ağızlarında da rastlıyoruz. Aşağıdaki 3. örneğimizde de görüldüğü gibi Kıbrıs temel ağızlarında ekleşme zaman zaman standart Türkçedekinden ileri gidebilmekte, *imiş* ünlüyle biten kelimelere yardımcı ses olmadan da üzerinde durmayacağımız belli kurallara bağlı olarak bitişebilmektedir.

- (1) *Okula gidecekmış de okusunmuş da öğretmen olsun.*
- (2) *Okula istemezmiş gitsin.*
- (3) *Yoldamış.*

Ancak *imiş*'in standart Türkçeden de tanıdığımız bu kullanımından başka Kıbrıs ağızlarında Türkçede rastlanmayan bir özelliği vardır. Bu, kısaltmış varyantların genel Türkçede olduğu gibi yüklem bir parçası olarak yüklemden sonra değil, başta veya cümle başında başka bir unsurundan sonra gelebilmesidir:

- (4) *Miş sonunda aşkını ilan etdi* = ST [Güya / söylediğine göre] Sonunda aşkını ilan etmiş.
Dt: Angeblich habe er/sie seine/ihre Liebe endlich offenbart".
- (5) *Sonundamış aşkını ilan etdi* = ST Aşkını *sonunda* ilan etmiş.
- (6) *Sonunda aşkınımış ilan etdi* = ST Sonunda *aşkını* ilan etmiş.
- (7) *Sonunda aşkını ilanmış etdi* = ST Sonunda *aşkını ilan* etmiş.
- (8) *Miş Ahmet okula gitmeyecek yarın* = ST [Güya / söylediğine göre] Ahmet yarın okula gitmeyecekmiş.
- (9) *Ahmetmiş okula gitmeyecek yarın* = ST Yarın okula *Ahmet* gitmeyecekmiş.
- (10) *Ahmet okulamış gitmeyecek yarın* = ST Ahmet yarın *okula* gitmeyecekmiş.
- (11) *Ahmet yarınmış okula gitmeyecek* = ST Ahmet okula *yarın* gitmeyecekmiş.

Cümle başında kullanıldığı zaman daha çok *-miş*, seyrek olarak da *-miş* şeklinde geçmektedir. Diğer durumlarda ise ünlü uyumlarına bağlı olarak *-(y/i)miş*, *-(y/i)miş*, *-(y/u)muş*, *-(y/ü)müş* şeklinde çeşitli varyantlarla kullanılabilir.

Kıbrıs ağızlarında Türkçenin özne-nesne-yüklem şeklindeki söz dizimi kuralından burada üzerinde durmayacağımız önemli sapmalar vardır. Buna rağmen cümlede *imiş* almiş unsurun kullanılamayacağı tek bir yer vardır ki o da cümle sonudur.

(12) **Okula gitmeyecek yarınmış*.

(13) **Aşık olmadı hiçmiş*.

İşlevi

Kıbrıs ağızlarında cümledeki yeri değişebilen *imiş*'in en sık görülen işlevi standart Türkçeden de tanıdığımız duyulan bir şeyin aktarılmasıdır. Cümle başında olduğu zamanki birincil işlevi budur.

(14) *Miş gelecek*.

- (15) *Birsel dedi ki yazdamış alasin çocukları, denizemiş götürüresin* = ST Yazın çocukları alıp denize götürecekmışsin.

Birinci örneğimizde konuşan duyduğu bir şeyi üçüncü kişiye aktarmaktadır. İkincisinde ise konuşan kişi Birsel'in kendisine söylediği "yazda çocukları alsın, denize götürsün" sözlerini gene üçüncü bir şahsa, hitap ettiği kişiye, aktarmaktadır. Aktarılan sözlerin asıl sahibinin söylenip söylenmemesi burada önemli değildir.

- (16) *Onbir buçukdayımış arayasınız.*

Ancak bu gibi durumlarda, cümlenin vurgusu, kullanıldığı durum gibi başka etkenlerle birlikte aktarılan bilginin doğruluğu konusunda elde bir iz bulunmaması veya tersini gösteren bilgilerin var olması neticesinde inanmama, alaya alma gibi ikincil anlamlar ortaya çıkabilmektedir. Bu, özellikle *imiş* başta olduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Başa getirilen bir *ha* ile inanmama, alay etme vb. anlamları kuvvetlendirilebilir.

- (17) *Mış çok zekidir* = ST Çok zekiymiş.
 (18) *Ha miş çok zekidir* = ST Güya çok zekiymiş, Zeki olduğunu söylüyor(lar), ama sakın inanma.

İki kişi arasındaki bir konuşmadan alınmış olan aşağıdaki cümlede ise daha başka bir durum söz konusudur. İki arkadaş bankamatikten para çekmeye çalışır; bankamatik istedikleri parayı vermez. Bunun üzerine birisi bankamatige dikkatle bakar ve işte tam burada yapılan *tespiti* şu cümleyi kullanarak aktarır.

- (19) *Girilen mikdarımış hatalıdır* = ST [Görüyorum ki] girilen miktar hatalıymış.

Buraya kadar anlattığımız işlevleri *imiş* şeklinin standart Türkçedeki kullanımında da buluruz. Fakat Kıbrıs ağızlarında bu örnekleri başka türlü de ifade etmek mümkündür.

- (20) *Birsel dedi ki yazda alasin çocukları, denize götürüresin.*
 (21) *Onbir buçukda arayasınız.*
 (22) *Girilen mikdar hatalıdır vs.*

Bu durumda ister istemez akla şu soru gelmektedir: Acaba *imiş*'in yerinin değişkenliğinin işlevsel bir rolü olabilir mi? Bu örneklerimizden hareketle bu soruya vereceğimiz cevap olumludur. Cümledeki yeni veya önemli bilgi *imiş*'le vurgulanmaktadır. Buna göre beşten onbire kadar olan örneklerde standart Türkçelerini italik olarak verdiğimiz kelimeler 15'te *yazda* ve *denize*, 19'da *girilen miktar* ve 16'da *onbir buçukda* kelimeleri cümledeki yeni veya önemli bilgiyi gösterirler.

Şu örneklerimizde de *imiş* duyulan bir şeyin aktarılması yanında, cümledeki önemli bilgiye işaret eder:

- (23) *Söylediydi banamış geleceydi* = ST [Başkasına değil] *Bana* geleceğini söylemişti [ama gelmedi].
- (24) *Bu ayın sonundamış gelecek* = ST [Başka zaman değil] Bu ayın *sonunda* gelecekmış.
- (25) *Nazmiye hoca artıkmış bizi istemez* = ST Nazmiye hoca [önceden isterken] *artık* bizi istemezmiş.
- (26) *Babammış anneme yüzükmüş alsın da barışsın* = ST [Başkası değil] *babam* anneme [başka bir şey değil] *yüzük* alsınmış da barışsınmış.

Zaman zaman yorumu zor gibi görünen şu tür örneklerle da karşılaşmaktayız:

- (27) *Her zamanmış ona güvenirmiş de yoldamış galmayacakmış.*

Görüldüğü gibi, dolaylı anlatım *güvenirmiş* ve *galmayacakmış* fiillerindeki *imiş* unsuru ile sağlanmaktadır. Burada ilk bakışta yüklemdeki *imiş*'in dolaylılığı diğerinin ise cümledeki önemli unsuru vurguladığı düşünülebilir. Ancak bu tür cümleleri, standart Türkçe ile ağız şekillerinin birlikte kullanıldıkları örnekler olarak görmek daha doğrudur. Bu görüşü doğru kabul etmemizin sebebi, örneklerimizin lise öğrencilerinden alınması ve bunların hem ağız hem de standart Türkçeyi tanıyor olmaları ama ikisi arasında bilinçli bir ayırım yapmamalarıdır. Nitekim ağız konuşanların bu tür örneklerle ilgili yorumları da bizim söylediklerimizi desteklemektedir.

Örneklerimizde de görüldüğü gibi cümlenin yüklemine hangi zaman veya kip ekini aldığı önemli değildir. Ancak standart Türkçeye aktarma sırasında, Kıbrıs ağız örneklerinde kullanılan yüklemeleştiriciler olan fiil cümlelerindeki *-di* ve isim cümlelerindeki ise bildirme eki *-dir*'in yerini Standart Türkçede *-miş* veya *imiş* almaktadır. Diğer durumlarda ise, fiil cümlelerinde fiilin aldığı ekten sonra *imiş* unsuru getirilmektedir.

- (28) *Serseri gibi dolaşanmış adam olmaz* = ST *Serseri* gibi dolaşan adam olmazmış.
- (29) *Çağatay, Çağla'yı vazoyumuş gırdı diye dövmüş* = ST *Çağatay, Çağla'yı* vazoyu kırdı diye dövmüş.
- (30) *Bu akşam yemekmiş yemeyecek* = Bu akşam yemek yemeyecekmış.
- (31) *Sıkıntıdanmış patlayıyormuş* = ST *Sıkıntıdan* patlıyormuş.

Sonuç

Verdiğimiz örneklere ve yaptığımız yorumlardan da anlaşılacağı gibi, Kıbrıs ağızlarında dolaylılık bildiren *imiş*'in cümledeki yeri değişebilmektedir. Buradaki tek sınırlama, *imiş* almış isim unsurunun cümlenin sonunda olmamasıdır. Çalışmamızın ortaya çıkardığı ikinci husus, *imiş*'in yerindeki değişkenliğin rastgele olmadığı, cümledeki önemli bilgiyi vurgulamaya yönelik olduğudur. Dile getirdiğimiz her iki husus da Kıbrıs ağızlarını Türkçenin diğer ağızlarından ayıran önemli özelliklerdir.

Kaynakça

- Argunşah, Mustafa (2000). “Kıbrıs Ağzıyla İlgili Yayımlanmış Çalışmalara Eleştirel Bir Bakış.” *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*.Yay. Haz.: Bozkurt, İsmail. Gazimağosa. S. 65-79.
- Bernt, Brendemoen (1969). “Doğu Karadeniz Ağızlarındaki -mİş'li Geçmiş Zaman Üzerine Bir Not.” 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1966*, 199-206. Ankara.
- Demir, Nurettin (2002). “Kıbrıs Ağızları Üzerine Notlar.” *Scholarly depth and accuracy. A Festschrift to Lars Johanson. Lars Johanson Armağanı*. Ankara. S. 100-110.
- Eren, Hasan (1963). “Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili.” *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963*. Ankara 37-50.
- Johanson, Lars (1971). *Aspekt im Türkischen*. Uppsala.
- Johanson, Lars (1994). “Türkeitürkische Aspektotempora.” *Tense Systems in European Languages*. Ed. by Rolf Thieroff and Joachim Ballweg. Tübingen. S. 247-266.
- Johanson, Lars (2000). “Turkic indirectives.” *Types of evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages* (Colloquium at the Swedisch Research Institute in Istanbul, 9-12 April 1997). 61-88. Amsterdam.
- Sağol, Gülden (1997). “Kıbrıs Ağzı Üzerinde Yapılan Çalışmalar.” *Bir 8*, 99-106.